

IVAN JELIĆ

O značenju tradicije velike seljačke bune god. 1573. u povijesti komunističkog pokreta i revolucije u Hrvatskoj*

U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske seljačke bune

Kada je riječ o vrednovanju značenja tradicije velike seljačke bune 1973. u razvoju komunističkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj, prvenstveno se nameće pitanje: po čemu se tradicija Gupčeve bune otkriva u revoluciji kao svojevrsna povijesna zbilja? Po čemu je, dakle, revolucija u Hrvatskoj (a time i u Jugoslaviji), kao neobično složen povijesni proces, uključivala tradiciju velikoga seljačkog bunta, omogućujući mu — dakako, u historijski sasvim drugim okolnostima — da se pojavi također kao povijesni čin, a to znači da se to davno historijsko zbivanje, koje je ostalo da živi kao predaja subjektivističkog karaktera, u jednom novom trenutku na poseban način povijesno objektivira. Polazeći od spoznaje da je revolucija korjenito preobrazila postojeće društvene odnose i trajno osigurala temelje izgradnje našega novoga društva, tradicija je u njoj mogla biti osmišljena samo time ako je povijesni čin iz kojeg je proizašla sadržavao i dimenziju budućnosti. U tom smislu trebalo bi promatrati potvrđivanje tradicije seljačke bune u oslobodilačkoj borbi i revoluciji hrvatskoga i slovenskoga naroda, u kojoj se ona osobeno preobražavala i uzdizala na višu razinu u skladu s tendencijama historijskog razvoja. Ne smije se zaboraviti da je, kao i svaka druga, i tradicija seljačke bune iskorištavana u istom tom razdoblju i u najreakcionarnije svrhe, koje su njihovi pobornici također pokušavali opravdati interesima vlastitog naroda.¹ Dakle, može biti i više pristupa istoj tradiciji, ali samo podudarnost onih vrijednosti koje su bile sadržane u tradiciji i u novome povijesnom trenutku na putu prema budućnosti, a ne prema prošlosti,

* Referat pročitan na Znanstvenom skupu u povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573, u Stubičkim Toplicama, 6—9. veljače 1973.

¹ Tako se pod ustaškim režimom u NDH kultu Matiju Gupca nastojalo pridavati posebno značenje u propagiranju ustaštva. »Primjer seljačkog borca i odlučnog junaka i mučenika Matije Gubca također je primjer ustaške svijesti i ustaškog duha«, pisao je npr. V. Peroš u članku: Ustaštvo i hrvatstvo, *Prosvjetni život* (Zagreb), 7—8/1943, 31. Ta je tendencija vukla svoje korijenje iz predratnog razdoblja. Tako je frankovac P. Grgec u svojoj brošuri: Matija Gubec, Borac i mučenik za prava hrvatskih seljaka, Zagreb 1936, falsificirajući do kraja povijest bune izvršio »pokušaj njene klerikalne i rasističke interpretacije«. (Usp. J. Adamček, Seljačka buna 1573, Zagreb 1968, 7).

jedina je potvrda ispravnosti nekoga od tih pristupa. Valorizacija i obnavljanje tradicije seljačke bune u revoluciji bez sumnje su jedan od najočitijih primjera u tom pogledu.

Sve to, dakako, pokazuje koliko je istraživanje tradicije velike seljačke bune u toku revolucije u Hrvatskoj neobično kompleksna pojava, a ujedno i veoma značajna za spoznavanje dubine i unutrašnjih sadržaja razvoja revolucije kao izuzetno složenoga povijesnog procesa.² To je, uz to, samo još jedan dokaz o potrebi proučavanja revolucije, kao procesa u cjelini, da bi se shvatio njen puni smisao. Povijesna literatura o revoluciji, koje je iz dana u dan sve više pa poprima upravo golem opseg, i u kojoj su sve brojniji i znanstveni prilozi, pokazuje dovoljno jasno kako smo još uvijek daleko od spomenutog pristupa. Uranjanje ispod površine zbivanja, kako bi se sagledala revolucija kao proces, omogućit će da se i komponenta tradicije u njoj cjelovitije i bolje uoči.³ Prema tome, ovom prilikom kada je riječ o tradiciji seljačke bune u revoluciji, ne možemo otići mnogo dalje u odgovoru na pitanje postavljeno u početku. Zadaća je ovoga sažetog teksta da tome tek ponešto pridonese.

I

Polazeći od toga da se komponenta tradicionalizma s obzirom na seljačku bunu vidljivo utkala u akciju Komunističke partije Jugoslavije u danima podizanja oružanog ustanka, u ljeto 1941, treba odmah istaći da to nije bio isključivi rezultat onoga trenutka, nego, naprotiv, logična posljedica dotadašnje razvojne linije komunističkog pokreta. U njegovu idejno-političkom dozrijevanju, koje je u godinama neposredno uoči sloma Kraljevine Jugoslavije obilježavala sve potpunija kristalizacija pogleda na neka bitna pitanja daljnega historijskog razvoja, posebno na pitanje revolucije, i tradicija velike seljačke bune imala je očiglednog udjela. Ta je tradicija, koja je u prvom redu privlačila pažnju kao duboko socijalni seljački bunt s vidljivim obilježjima revolucionarnosti, zaokupljala komunistički pokret u Hrvatskoj od njegova osnutka 1919. godine. Bila je to, naime, posljedica ondašnje političke borbe u sve zamršenijim političkim odnosima u novostvorenoj jugoslavenskoj državi, kada je borba za rješavanje hrvatskog pitanja postala kičma programa i akcije hrvatskoga seljačkog pokreta na čelu sa Stjepanom Radićem, i kada je komunistički pokret pokazao očigledno nerazumijevanje za to pitanje, nesvjesno se, sa svojom parolom o jedinstvenom narodu, svrstavajući uz bok službenim

² U povijesnoj literaturi nije bilo posebnih pokušaja da se obrade odjeci bune u narodno-oslobodilačkoj borbi, ali je ukazivano na značenje njene tradicije u tom pogledu: *F. Čulić*, Povodom 375-godišnjice hrvatske seljačke bune, *Naprijed*, 13. II 1948; *A. Fiamengo*, Seljačka buna godine 1573. Prilog proučavanju hrvatsko-slovenske seljačke bune, *Djelo* (Zagreb), 2/1948, 103; *J. Adamček*, Seljačka buna 1573. 6. Ipak treba posebno ukazati na članak *B. Ziberla*, Matija Gubec, veliki prethodnik naše borbe, *Zvezda*, 1946, br. 18.

³ O nekim metodološkim problemima u svezi s tim usp. *J. Marjanović*, Tradicija i istorija u dvadesetom veku, Treći program Radio-Beograda, proljeće 1972, 255–262, i *B. Petranović*, Tradicija i društvena sredina u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji naroda Jugoslavije 1941–1945, na i. mj., 263–268.

nosiocima integralnog jugoslavenstva. U analizi ideološke osnovice hrvatskoga seljačkog pokreta i u sve studioznijoj kritici određenih postupaka njegova vodstva, komunistički je pokret dobrim dijelom spoznao vlastite slabosti i radio na njihovu ispravljanju. U svezi s tim pravovremeno je na dnevni red postavljen i odnos prema najznačajnijoj povijesnoj tradiciji, u kojoj je posebno mjesto imala velika seljačka buna 1573.

Literatura, koja je o Gupčevoj buni nastajala u Hrvatskoj između dva rata, iz pera ideologa i teoretika hrvatskoga seljačkog pokreta (Rudolf Herceg, Josip Predavec, Božidar Magovac, Ivo Šarinić i dr.), imala je više-manje vidljivu političku tendenciju popularizacije toga značajnog događaja. Prema tome, ona i ne može uopće da privlači pažnju kao doprinos daljnjem istraživanju bune, nego je prije svega imala zadatak da ukazuje na organsku idejnu povezanost velikoga seljačkog bunta u XVI st. sa stremljenjima hrvatskoga seljačkog pokreta u Jugoslaviji. Ta, poglavito propagandna, literatura isticala je da je Gupčevom bunom »započeo veliki hrvatski seljački pokret«,⁴ ali je istodobno odbacivala njen dublji socijalni smisao i buntovničku komponentu. Po Magovčevim riječima »pokret Matije Gubca tražio je 'staru pravdu', dakle nikakvu 'novu' slobodu, nego ljudski pravedni život, kakvim su nekada već živjeli seljaci.«⁵ Prema tome, osnovnu tendenciju seljačke bune, a to je rušenje staroga poretka, hrvatski seljački pokret nije preuzeo i kao svoju. Upravo je zbog takva pristupa tradiciji seljačke bune, njeno vrednovanje dobilo značajno mjesto u idejnoj konfrontaciji hrvatskih komunista s programom na kome se temeljila politika hrvatskog seljačkog pokreta. Odbacivanje klasne tendencije u težnjama seljačkih masa za oslobodenje davalo je drugoj strani sve jačeg poticaja da što jasnije domisli programsku osnovicu na kojoj je komunistički pokret u Hrvatskoj i u Jugoslaviji gradio svoju političku perspektivu. U razvoju komunističke političke misli, koja je težila svoje teoretske razrade postavljala na što jasnije i konkretnije definiranje povijesne zadaće proletarijata u tadašnjim društvenim uvjetima, upravo je tradicija seljačke bune privlačila posebnu pažnju. Mogla je, naime, poslužiti kao uzor za isticanje historijske neminovnosti da hrvatsko seljaštvo samo u savezu s hrvatskom radničkom klasom može ostvariti svoje ciljeve. Može ih ostvariti socijalnom revolucijom, koja rješava i nacionalno pitanje, a to znači i daljnu sudbinu hrvatskog naroda. U tom pravcu je komunistički pokret jedini i ukazivao na dublji povijesni smisao velike seljačke bune 1573. godine. U javnim raspravama i polemikama, u kojima se valorizirala politika hrvatskoga seljačkog pokreta, bila je ubrzo dovoljno domišljena ta koncepcija, koja je došla do izražaja u formulacijama tadašnjih najjačih hrvatskih marksista, poglavito Miroslava Krležu i Augusta Cesarca. Svoje poglede prvenstveno su formulirali neposrednom kritikom taktičke nedosljednosti politike Stjepana Radića, čije će ime također uskoro postati živa tradicija, kojoj će komunistički pokret odati dužno poštovanje, pristupajući joj, dakako, na stvaralački način u svojoj daljnjem političkoj akciji. Pišući 1926. »o malograđanskoj

⁴ I. Šarinić, Ideologija hrvatskog seljačkog pokreta, Zagreb 1935, 31.

⁵ Prema N. Kostin (V. Bogdanov), Ideolozi seljačkog pokreta, *Danas*, 2/1934, 240–241. Od ostalih tekstova navodimo: J. Predavec, Selo i seljaci, Zagreb 1934, 148 i. d.; Seljačka buna godine 1573. pod Matijom Gubcem, izd. Male knjižnice Seljačke sloge, Zagreb 1940.

ljubavi spram hrvatstva«, Krleža je izrekao ove poznate riječi: »Hrvatstvo nije Jedno Jedinствeno Hrvatstvo kao Takvo, i to je osnovno kod ovoga razmatranja. Biskup grof Drašković, koji potpisuje smrtnu osudu Matiji Gubcu hrvatski je feudalac, a Gubec hrvatski kmet. Nema Hrvatstva, koje je u stanju da pomiri hrvatskoga kmeta sa hrvatskim grofom. Ja, dakle, Hrvatstvo biskupa i grofa Draškovića ne priznajem za svoje Hrvatstvo, i takvo feudalno Hrvatstvo stoljećima kulturno jalovo, a politički parazitsko i renegatsko, ja izrazito poričem, što još uvijek ne znači da sam i negator 'Hrvatstva kao takvog' i kao da biskup i grof Drašković ima monopol na svoje biskupsko i grofovsko hrvatstvo, a ja na svoje pučko i narodno nemam.«⁶ Ističući da je Radić bio »u našoj novijoj političkoj historiji prvi čovjek koji je shvatio da seljačke mase oko Stubice i Klanjca imaju svoju vlastitu tradiciju i svoju vlastitu, seljačku tristagodišnju prošlost Matije Gubca«, Krleža je jasno ukazivao na to da se Radić, koji je bio »nesumnjivo nadaren inaugurator suvremene političke formule«, pokazao »preslab da ponese tešku i složenu problematiku do ostvarenja [...]«. Radićev zaokret u proljeće 1925, koji se ogledao u njegovu približavanju radikalima u vladi kao nosiocima režimske politike, davao je posebnu težinu toj ocjeni. »Da Matiju Gubca — pisao je dalje Krleža — suprotstavi grofovima Bobbelles-ima, Pejachevich-ima, Drasskovicz-ima, Fesztetich-ima, knezovima Windischgraetzu, Thurn-Taxisu ili Odeschalchiu, ili sitnijim baronima, šljivarima, biskupima, arendaljskoj kaptolskoj gospodi, za to Stjepan Radić nije bio dovoljno intelektualno smion. On se radikalnim agrarnim parolama poigravao demagoški, veoma često glasno i ekstremno, ali u legitimistički Status-quo nije se usudio da dirne isto tako kao ni u aristokratsku zemlju, a taj mu je pojam Agrarne Reforme ostao do danas Tabu, pred kojim strahuje kao pred demonskom opasnošću.«⁷ U svojoj studioznoj, iako po mnogo čemu polemičnoj, analizi i kritici takve Radićeve »sporazumaške politike«, Cesarec je istodobno argumentirano ukazivao na to da joj je glavni izvor u vidljivom odvajanju od radničke klase.⁸

S daljnjim političkim razvojem u Kraljevini Jugoslaviji pristupi tradiciji seljačke bune između komunističkog pokreta i HSS-a te drugih političkih snaga, dobili su sasvim jasno razgraničenje. Razvoj političke svakodnevice sve je očitije ukazivao na labilnost teze da je hrvatski seljački pokret izgrađen na tradicijama seljačke bune. Taktički zaokret u politici komunističkog pokreta, koji se od sredine tridesetih godina ogledao u zastupanju programa Narodne fronte, kao pokreta koji bi okupljao sve demokratski raspoložene snage protiv sve veće opasnosti od fašizma u svijetu, mogao je doduše dati poticaja podršci te teze i u onim krugovima lijeve inteligencije koji su, s obzirom na svoj politički angažman, bili nešto

⁶ M. Krleža, Deset krvavih godina. I drugi politički eseji, Zagreb 1957, 121—122.

⁷ Isto, 220 i 243.

⁸ »No poslije svega — pisao je Cesarec — vjerojatno je jasno u čemu je problem: u potrebi jedne jasno i dosljedno određene orijentacije, mjerila koje nije svuda i nigdje, nego kroz sva protivurječja gleda i ide za čvrsto postavljenim ciljem. To mjerilo, zna se, moguće je samo u *marksizmu*. O čemu se tada još radi jeste znati primijeniti taj marksizam na naše prilike, dati mu naš sadržaj. Ko ima u tome riječ? Prije svega onaj koji ga nosi kao djelo, to je *proletariat*« (Izbor članaka, Beograd 1962, uredio N. Seferović, 179).

udaljeniji od KP, shvaćajući novi kurs, prema riječima Otokara Keršovanija, više »kao prijelaz radničkog pokreta na malograđanske pozicije«⁹ — ali sve to nije moglo izazvati neko dalekosežnije kolebanje.¹⁰ Naprotiv, sve nedvojbeniji kurs vodstva HSS-a na čelu s Vladkom Mačekom u traženju kompromisa i sporazuma s nosiocima režimske politike mogao je samo dalje ukazivati na što se svodila tradicija seljačke bune. Kult bune i Matije Gubca ostajao je, kao i dotada, poglavito privlačan u sklopu proklamiranja programa stvaranja seljačke kulture kao neke posebne kulture, čime se, dakako, toj značajnoj predaji oduzimala njena stalna politička životnost.¹¹ U konzervativnoj ideologiji HSS-a i ona je dobivala izrazitiji konzervativni karakter, pa je, kao takva, bila čuvana od svakoga drugog kritičkog pogleda. Po tome je i došla do izražaja upravo u konfrontaciji s komunističkim pokretom, čije se širenje utjecaja nastojalo suzbijati pojačanom političkom propagandom u seljačkim masama. Tako se npr. u krugovima HSS pojavila teza da »tradicija Matije Gubca traži borbu protiv komunista, koji poput Tahija hoće da otmu zemlju seljacima«.¹² Bio je to već nesumnjiv dokaz o dijametralno suprotnim pristupima tradiciji seljačke bune, kojoj je komunistički pokret pridavao sve izrazitije socijalno obilježje i revolucionarni smisao. Dokazivao je to, uz ostalo, i sudjelovanjem jugoslavenskih dobrovoljaca u oslobodilačkom ratu u Španjolskoj, gdje su se, u četi pod imenom Matije Gubca, borili u sastavu internacionalnih brigada.¹³ Radilo se, dakle, o neposrednijoj i djelotvornijoj prisutnosti tradicije velike seljačke bune u jednoj revoluciji, koju je

⁹ Usp. I. Jelić, *Komunistička partija Hrvatske 1937—1941*, Zagreb 1972, 397.

¹⁰ Svakako je iz kruga lijeve inteligencije zanimljiv bio pokušaj opsežnijega historijskog prikaza Gupčeve bune iz pera *Milana Durmana*: *Hrvatska seljačka buna 1573*, Zagreb 1936, u kojoj je knjizi autor istakao da »pravo značenje toga pokreta i golema pojava seljačkog vođe Gupca može da se shvati i ispravno ocijeni samo s klasnog seljačkog stanovišta«. U skladu s takvim pristupom, Durman, međutim, nije dublje objasnio svoju tezu da su braća Radići izgradili svoj seljački pokret, »koji danas pod vodstvom dr Mačeka postizava svoju kulminaciju«, upravo na tradicijama seljačke bune. Marksistička kritika dala je pravovremenu ocjenu toj knjizi. Konstatirajući da Durman nije ispunio očekivanja, po kojima bi raspoloživi relativno bogat »istorijski materijal« o buni trebalo »prožeti jednom teoriskom metodom ako se želi doći do saznanja o uzrocima, dinamici, historijskoj uslovljenosti i društvenoj poziciji takvih pokreta«, Veselin Masleša je istakao: »Međutim, baš je jedan od glavnih zadataka ovakvog jednog rada trebalo da bude taj da se utvrde razlike između revolucionarnih pokreta u feudalizmu i seljačkih pokreta u doba kapitalizma, konkretno na koje tradicije može danas da se poziva hrvatski seljački pokret, i na koje se stvarno poziva, i zašto je 'sasvim razumljivo', ako je uopšte razumljivo, da pravi kult Matije Gupca počinju gajiti braća Radići.« Prema Masleši, Durmanova je knjiga inače »uglavnom uspjela«, ako je »posmatramo samo kao čisto istoričarski rad, bez pretenzija da objasni same događaje« (*V. Masleša*, *Dela*, III, Sarajevo 1956, 328—331).

¹¹ Usp. O. Keršovani, *Izbor članaka*, Beograd 1960, uredio N. Seferović, 238—240.

¹² Iz govora Ivana Pernara na političkom zboru u Gospiću, gdje je pozivao na istrebljenje komunista (*Obzor*, 11. III 1936; *Proleter*, glavno glasilo KPJ, 4—5/1936).

¹³ U svom pozdravu rukovodstvu KP Hrvatske, u povodu njena osnivanja, koji je poslala iz Španjolske, grupa dobrovoljaca iz Gorskog kotara, uz ostalo, pisala je: »Potomci Matije Gubca, čuvari slavni tradicija Seljačke bune, sudionici nepokolebljive i odlučne borbe svog naroda za slobodu i demokraciju, svjesni su da i dalje nastavljaju njegovo djelo i odlučno smo riješeni ustrajati u borbi do konačne i stvarne pobjede!« (Osnivački kongres Komunističke partije Hrvatske, Zagreb 1958, 101). O četi »Matija Gubec« u Španjolskoj usp. Naši Španci, bez mj. izd., 1961, 9—10.

npr. vodstvo HSS-a označilo, uz ostalo, i kao posljedicu kulturne zaostalosti španjolskog naroda.¹⁴

Logična je posljedica takvoga pristupa tradiciji seljačke bune bilo ukazivanje na njeno značenje u povodu osnivanja Komunističke partije Hrvatske 1937. U jednom od temeljnih dokumenta, objavljenih u povodu toga značajnog događaja, isticalo se: »Klasna borba ne postoji od juče. Ona se vodi otkako postoje izrabljivani i izrabljivači i vodiće se dogod se ne učini kraj tom zlu, koje tare ne samo radničku klasu, već i ostale radne slojeve. Matija Gubec je podizao *hrvatske kmetove protiv hrvatske feudalne gospode*, i čak ga ni 'Obzor' ne može optužiti, da je bio jugomarksista. On se junački borio i slavno u toj borbi pao, u ime čovječnosti i pravice, protiv feudalnog izrabljivanja i nasilja. Ta je borba bila klasna borba, borba ugnjetenih i izrabljivanih protiv ugnjetača i izrabljivača. Po mišljenju tadašnjih gospodskih, a i mnogih potonjih hrvatskih historičara, ta borba hrvatskog seljaštva za život dostojan čovjeka bila je ljaga i sramota za hrvatski narod. Međutim svakom istinskom Hrvatu, svakom pravom narodnom sinu ta je borba svijetla tačka u historiji hrvatskog naroda.«¹⁵ U proglasu Osnivačkog kongresa KP Hrvatske hrvatskom narodu Matija Gubec ističe se kao »veliki borac za socijalnu pravicu«.¹⁶

II

Prisutnost tradicije seljačke bune i kulta Matije Gupca u toku NOB-a i revolucije na području Hrvatske bila je obilježena bogatim i raznovrsnim sadržajem. Od značajnog proglasa CK KPJ, 25. srpnja 1941, narodima Jugoslavije, u kojemu se hrvatski narod poziva da se sjeti Matije Gupca, kao jednog od najvećih svojih heroja »koji su se u prošlosti borili za pravdu i slobodu«,¹⁷ pa do prvog Titova govora u oslobođenom Zagrebu, 21. svibnja 1945, kada je izrazio svoju sreću da može Zagrepčanima čestitati oslobođenje »na ovom svetom mjestu gdje je nekada poginuo slavni sin hrvatskog naroda Matija Gubec«¹⁸ -- ta se tradicija veoma dinamično ispoljavala. Već po tome ona je zanimljiva tema za istraživanje. Trebalo bi sustavno i detaljno istražiti sve moguće manifestacije i oblike ispoljavanja te tradicije u revoluciji, počevši od isticanja Gupčeva imena i bune u brojnim i različitim proglasima, u razvijenoj štampi NOP-a, posebno onoj lokalnoj, na različitim političkim i drugim zborovima, u političkoj nastavi u jedinicama NOVJ i političkim organizacijama, u partizanskim školama i školskim udžbenicima, na stranicama »partizanske literature«, u pjesmama, u prigodnim svečanostima, u slavljenju obljetnica, u scenskim i kazališnim predstavama, u recitalima i u mnogim drugim

¹⁴ Usp. I. Jelić, Komunistička partija Hrvatske, 177.

¹⁵ Osnivački kongres Komunističke partije Hrvatske, 111.

¹⁶ Isto, 89.

¹⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (dalje: Zbornik NOR-a), tom I, knj. 1, Beograd 1949, 23.

¹⁸ J. Broz Tito, Govori i članci, I, Zagreb 1959, 264. U svezi sa sudjelovanjem Zagoraca u NOB-u Tito je govorio o tradiciji Matije Gupca u svom govoru u Krapini, 10. svibnja 1952. (Govori i članci, VII, Zagreb 1959, 51).

oblicima i momentima. Trebalo bi, također, tek istražiti prostornu pokretljivost utjecaja te tradicije u pojedinim krajevima Hrvatske i na osnovi toga ocijeniti, koji su sve momenti i činioci utjecali na njen intenzitet. Koliko se, zapravo, konstantna prisutnost te tradicije temeljila na dotadašnjoj ukorijenjenosti u pojedinim područjima, npr. u Hrvatskom zagorju koje je uvijek isticano kao »kolijevka Matije Gupca«,¹⁹ a koliko je ta tradicija na neki način unošena.²⁰ Trebalo bi tek usporednom analizom ispitati koliki je stupanj prijemljivosti pojedino područje pokazivalo kod unošenja te tradicije, a koliko je trebalo da se ona unosi radi jačanja revolucije u pojedinim lokalitetima. Svakako je zanimljiva i određena periodizacija u stupnjevanju intenziteta te tradicije, s obzirom na razvoj revolucije u cjelini, a i u pogledu njena toka u pojedinim područjima i lokalitetima.

Ovom prilikom trebalo bi bar donekle ukazati na ono prvenstveno značenje koje je imala tradicija velike seljačke bune, a to je da se u određenim momentima razvoja revolucije ispoljila kao istinska pokretačka sila. Upravo po tome ona i privlači glavnu pažnju jer je u tome osnovni kriterij njena vrednovanja.

U tom pogledu, svakako, treba poći od toga da je komunistički pokret, kao inicijator narodnooslobodilačke borbe jugoslavenskih naroda i narodnosti, pa prema tome i hrvatskog naroda, u kvalitetno novoj političkoj situaciji obilježenoj okupacijom i podjelom Hrvatske i Jugoslavije, pravodobno i beskompromisno istakao svoj već prethodno formulirani pristup tradiciji seljačke bune. Po svojoj revolucionarnoj i klasnoj komponenti, koju je pokret isticao kao bitnu za razumijevanje njenoga pravog smisla, ta je tradicija u novoj situaciji trebalo od početka da se izražava i kao konkretna akcija. I upravo tu treba poznavati onaj pravi smisao spoja primjene revolucionarnog programa komunističkog pokreta i tradicije Gupčeve bune, koja se, dakako u novom obliku, otkriva kao revolucionarni čin. S isticanjem slobodarstva Matije Gupca i njegovih puntara upućivani su apeli i pozivi za pristupanje revoluciji. Komunistička ih partija nije upućivala samo hrvatskom seljaku, nego i radniku i inte-

¹⁹ Npr. u *Naprijedu*, glasilu KPH, 8. XII 1943, članak: Plamen ustanka obuhvatio je Hrvatsko zagorje (Dokumenti historije Komunističke partije Hrvatske, knj. III, sv. 1, »Naprijed« 1943, Zagreb 1951, 455). Usp. i: Odjeci seljačke bune u borbi naroda Hrvatskog zagorja protiv fašističkih zavojevača 1941—1945, *Školske novine*, 6. II 1973. Karakteristična je bila interpretacija tradicije Gupčeve bune u svezi s akcijom oko širenja NOP-a u Hrvatskom zagorju. U povodu 370. godišnjice seljačke bune u veljači 1943, *Vjesnik* je ispričao legendu koja duže vremena živi u narodu o Gupcu: »Potomci Gupčevih boraca u Hrvatskom Zagorju pričaju danas da Gubec nije mrtav, nego da se nad njim i njegovom vojskom sklopila dva brijege; sam Gubec sjedi sa svojim kapetanima za kamenitim stolom, na kojem su čaše pune vina. Gupcu se vije brada oko stola, pa kad će se devet puta oko njega oviti, tada će se brda oper rastvoriti i Gubec će sa svojom vojskom ponovo osvanuti.« *Vjesnik*, zatim, zaključuje ovim apelom: »Hrvatski seljaci, napose Gupčevo Zagorje danas znade, da je taj čas došao, da se Gupčeva brada po deveti put ovija oko kamenitog stola i da je sada pravi čas za borbu za pravo i ljudske pravice« (Dokumenti historije Komunističke partije Hrvatske, knj. II, »Vjesnik« 1941—1943, Zagreb 1955, 342, članak: Pred 370 godina).

²⁰ Po svoj prilici, tradicija Matije Gubca i njegove bune mogla je biti manje prisutna u Dalmaciji, gdje je u radničkom pokretu postojala vidljiva tradicija bune hrvatskih pučana na čelu s Matijom Ivanićem 1510. god. (*D. Gizdić*, Dalmacija 1941, Prilozi historiji narodnooslobodilačke borbe, Zagreb 1959, 13). Tako je u srpnju 1942. od partizanskih grupa na Hvaru osnovana Hvarska partizanska četa »Matija Ivanić« (Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, Beograd 1964, 290).

lektualcu, i ostalim domoljubnim snagama. S apelom i pozivom da se »osvijeste«, da budu »dostojni svojih slavnih predaka — velikog seljačkog vođe Matije Gupca«, obraćalo se mobiliziranim vojnicima u oružanim snagama NDH da okrenu oružje protiv ustaša, nosilaca nacionalne izdaje.²¹ Intelektualci-partizani ukazivali su na to da je ustaški režim »ukaljao sveto hrvatsko ime« i »pogazio slavne tradicije Matije Gupca i ostalih puntara«, obraćajući se hrvatskoj inteligenciji da stupa u redove NOP-a i ne zadovoljava se pozicijom političke zavjetrine i pasivnosti.²² Istodobno je uslijedila i jedna, na svoj način, još konkretnija akcija. Na inicijativu CK KPH oko sredine kolovoza osnovan je u Žumberku, poglavito od zagrebačkih proletera i komunista, partizanski odred »Matija Gubec« od 37 boraca.²³ Na početku listopada 1941. devet slavonskih komunista na području između Banove Jaruge i Lipika osniva partizansku grupu pod imenom »Matija Gubec«, koja je bila prvi oružani odred u zapadnoj Slavoniji.²⁴ Mjesec dana kasnije od te i partizanskih grupa na Psunju osniva se Psunjski partizanski odred, koji također dobiva ime Matije Gupca.²⁵ U početku prosinca iste godine osnovan je Primorsko-goranski partizanski odred od oko 330 boraca, u čijem sastavu je drugi bataljon nosio ime »Matija Gubec«.²⁶ Slijedilo je u toku daljnjeg razvoja NOB-a osnivanje još nekoliko partizanskih jedinica koje su nosile Gupčevo ime, a vrhunac je, svakako, činilo osnivanje brigade »Matija Gubec«, 12. prosinca 1943. u Lipovčanima kraj Čazme, koja je brojala oko 650 boraca.²⁷ No, to je već bila nova etapa u jednom procesu u kojemu je upravo tradicija Gupčeve bune imala značajnu ulogu, pa zbog toga treba odva-

²¹ Iz proglasa štaba gerilskih odreda za kotar Bosansko Grahovo i okolicu, kolovoza 1941. (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 1, 56). U proglasu Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, u rujnu 1941, narodima BiH, posebno se apelira na Hrvate riječima: »Ne dozvolite da se bace u zaborav najsvjetlije tradicije Matije Gupca i drugih hrvatskih narodnih boraca, koji se boriše u prošlosti protiv njemačkih osvajača i tlačitelja naroda, koji se boriše za pravdu i slobodu hrvatskog naroda« (Isto, 265).

²² Iz Proglasa članova Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba, koji su u travnju 1942. stigli na oslobođeni teritorij (M. Iveković i suradnici, Hrvatska lijeva inteligencija 1918—1945, II, Zagreb 1970, 26).

²³ Usp.: R. Bulat, Žumberak i Pokuplje u narodnooslobodilačkoj borbi, Zagreb 1951, 21 i d.; I. Šibl, Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve, Zagreb 1967, 334 i d.

²⁴ S. Ljubljanović, Dokumenti o nastajanju prvog slavonskog odreda NOB-a, zbornik: Hiljadu devetsto četrdeset i prva, 153 i d.; P. Gregorić, Narodnooslobodilački pokret u zapadnoj Slavoniji, Moslavini i Bjelovarskom okrugu 1941. godine, Sl. Brod 1969, 178 i d.

²⁵ I. Antonovski, Osnovni podaci o narodnooslobodilačkim partizanskim odredima u Hrvatskoj u toku narodnooslobodilačkog rata, *Vojnoistorijski glasnik* (VIG), 6/1961, 156.

²⁶ S. Tintor, Trinaesta primorsko-goranska udarna divizija, Zagreb 1968, 33.

²⁷ Zbornik NOR-a, tom V, knj. 22, 146. Usp. i *Vojna enciklopedija*, knj. V, Beograd 1962, 462.

Prema zasad raspoloživim podacima, u Hrvatskoj je bilo još nekoliko jedinica NOVJ s imenom Matije Gupca. Na Baniji je u sastavu Banijskog NOP odreda 1943. bila četa »Matija Gubec«. U sastavu Prvog slavonskog NOP odreda (kasnije Posavski NOP odred) djelovali su četa »Matija Gubec« (1943) i zatim bataljon »Matija Gubec« (1944). U lipnju 1943. u sastavu 6. divizije NOVJ osnovan je Lički bataljon »Matija Gubec«. O tome usp.: I. Antonovski, n. dj., 125 i 157; *Hronologija oslobodilačke borbe*, 513. Vjerojatno će se u daljnjim istraživanjima pronaći još poneka jedinica NOVJ u Hrvatskoj koja je u pojedinom vremenskom razmaku nosila ime »Matije Gupca«, tj. do većih organizacionih promjena koje su utjecale na daljnju sudbinu te jedinice.

jati nastanak brigade, jer je ona zapravo bila rezultat stvaranja masovne osnovice revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u čije temelje su, među ostalima, upravo bili uzidani naponi i brojne žrtve i onih prvih hrvatskih partizana koji su povelili oslobodilačku borbu u malim grupicama pod imenom Matije Gupca.

Time je zapravo otvoreno pitanje koje po mnogo čemu ulazi u osnovna za razumijevanje rasta revolucije u Hrvatskoj. To je pitanje privlačenja u revoluciju hrvatskih seljačkih masa koje su činile glavninu hrvatskog naroda. Travanjski rat, a zatim okupaciju i podjelu zemlje te izbijanje oružanog ustanka, hrvatsko je seljaštvo primilo s vidljivom političkom ravnodušnošću, popraćenom strahom za fizičku egzistenciju. Osim manjeg njegova dijela, koji je odmah stvarao podlogu narodnooslobodilačkog pokreta pod vodstvom Komunističke partije, te onih malobrojnih skupina koje su se ispoljavanjem svojih primitivnih političkih strasti i ambicija upregli u službu ustaškog režima, ostala je milijunska seljačka masa bila politički inertna. Iluzije koje su potranjivane na osnovi uvjerenja o postojanju velikoga hrvatskog seljačkog pokreta kao organizirane sile već su u vrijeme Banovine Hrvatske nedvojbeno pokazivale veoma opasne simptome rastakanja, a to najuvjerljivije potvrđuje činjenica da su se slomom Kraljevine Jugoslavije i same odmah srušile. Najednom gotovo ništa nije ostalo od velikog hrvatskog seljačkog pokreta kao organizirane sile. U sudaru s ratnom situacijom on se neminovno morao i idejno-politički i akciono slomiti, a s njim se slomila i onako shvaćena tradicija velike seljačke bune. Seljaštvo koje je samo po sebi ljubomorni čuvar tradicije moglo je ispoljavati sve veća gibanja između tendencije opredjeljivanja za oslobodilačku borbu i revoluciju ili za njeno odlaganje do nekog posebno povoljnog trenutka, koji treba čekati, a koji je ostajao jedinin uporištem rasutom i imobiliziranom vodstvu HSS-a, pa prema tome i njegovu poimanju tradicije seljačkog bunta.

Za komunistički se pokret potreba maksimalnog naprežanja u privlačenju seljačkih masa pojavila kao životna zadaća, u čijem je uspješnom ostvarenju i glavno jamstvo uspjeha revolucije. Suvišno je ovom prilikom isticati što je značila dobro formulirana i propagirana parola o savezu radnika i seljaka u revoluciji, ali treba reći da se u tom pogledu uključivanje tradicije seljačke bune pojavilo kao vidljiva dinamična poluga. Trebalo bi, dakako, tek ispitati, na osnovi temeljitoga i detaljnog utvrđivanja odgovarajuće faktografske podloge i uz primjenu usporedne analize i sociološke metodologije, kojom se širinom i intenzitetom uključivala ta tradicija u pojedinim regijama i seoskim strukturama s ciljem razaranja tradicionalne konzervativne seljačke svijesti, koja se, kao po nekom zakonu, ne miri s novim, uzburkanijim društvenim promjenama. U svakom slučaju naponi Komunističke partije da se akciono što adekvatnije izrazi tradicija seljačkog bunta bili su prilično očigledni. Svakako je za njihovo početno razumijevanje temeljna formulacija što ju je CK KPH izrazio u svom poznatom proglasu od 5. rujna 1941. upućenom neposredno Hrvatskoj seljačkoj stranci, tj. svim njenim organizacijama i pristašama: »Braćo! U borbama u Hrvatskoj i Bosni junački sudjeluju mnogi i mnogi pristaše HSS. Broj njihov raste iz dana u dan. No vrijeme je da svi do jednoga dignete se u odlučnu borbu, vrijeme je da doprinesete svoj dio da se hrvatsko ime još jednom osvijetla u historiji čovječanstva. Komunistička Vas partija

poziva da zajedno istjeramo iz naše zemlje strane okupatore, da svrgnemo njihovu marionetsku vladu. Komunistička Vam partija u toj borbi bratski pruža ruku i traži od Vas da se sjetite svojih svijetlih tradicija Hrvata, sjene velikog Matije Gubca, Radićeve borbe, borbe mnogih drugih boraca i mučenika za slobodu hrvatskog naroda i da hrabro pođete u boj za oslobođenje hrvatskog naroda i svih naroda Jugoslavije.«²⁸ Ta je tradicija bila jasno vidljiva u motivaciji osnivanja spomenutih prvih partizanskih grupa pod imenom Matije Gupca. Raspoloživi podaci govore da su takvu grupu zagrebački proleterni komunisti osnovali baš u Žumberku s ciljem da se na tom značajnom području nadomak Zagreba u prvom redu suzbija propaganda Mačekove »politike čekanja«.²⁹ Spomenuta slavonska partizanska grupa uzima ime Gupčevo, kako govore izvori, upravo zato da se »ukáže na razliku između ustaške 'hrvatske' politike i istinske politike KPH u korist hrvatskog naroda«,³⁰ a to znači da se istakne i bitna različitost u pristupima poimanju tradicije seljačkog bunta od god 1573. U političkim direktivama, koje se daju pri ulasku i prolazu partizana kroz hrvatska sela, ističe se da treba pjevati partizanske pjesme, a od njih »naročito naučiti pjesmu o Matiji Gupcu«.³¹ Ta pjesma, koja se iz dana u dan počela oriti iz grla sve većeg broja hrvatskih partizana, bila je u prvom redu intonirana na poticanje tradicionalnoga buntovnog raspoloženja i masovnoga fizičkog otpora hrvatskog seljaka i širokih radnih masa uopće.³²

Razvoj revolucije nedvojbeno je pokazivao da je poticanje na taj tradicionalni bunt i otpor postalo značajnom komponentom u prilično složenom procesu uključivanja hrvatskog seljaštva u narodnooslobodilački pokret. Duboka nacionalna kriza ukazivala je na sve presudnije značenje konkretne akcije seljaštva. Njegova sve veća dinamičnost i pokretljivost u bitkama diljem Hrvatske i Jugoslavije, zasnovanim i na zalogu tradi-

²⁸ Zbornik NOR-a, tom V, knj. 1, 63.

²⁹ I. Šibl, n. dj. 333.

³⁰ S. Ljubljanić, Dokumenti o nastajanju, 153. P. Gregorić, koji je bio osnivač te grupe, iznosi u svojim sjećanjima da je tom prilikom u govoru što ga je održao rekao: »Na vama je zadatak da razbuktate plamen narodnooslobodilačke borbe u Slavoniji. To od vas traži Partija, to traže porobljeni narodi Jugoslavije« (P. Gregorić, n. dj., 179).

³¹ Iz uputa Štaba kordunaških NOP odreda, od 19. ožujka 1942. »komesarima odreda o političkim pripremama za akcije u hrvatskim selima« (Zbornik NOR-a, tom V, knj. 30, 121).

³² Pjesma glasi:

*Nema seljaka, nema junaka,
Kao što je bio Gubec Matija.
Njegovu grobu nigdje traga nema,
Ali dub mu žari srca junačka.*

*Davno je tome što si se digo
Protiv gospode, a za slobodu.
Kukom i motikom započeta borba
Nastavit se mora, sada je čas.*

*I ta tvoja crvena, užarena kruna
Daje nam snagu za posljednji boj.
Ustajmo braćo sela i grada
Za slobodu cijelog radnog naroda.*

cija Gupčeve bune, jasno su demantirale ono poznato gledište vodstva HSS o golubinjoj čudi i totalnoj mirotvornosti hrvatskog seljaka, a koje je August Košotić, jedan od prvaka HSS, listopada 1944, prigodom prijelaza na oslobođeni teritorij za pregovara s vodstvom NOP-a u ime HSS, izrazio riječima: »Posebno valja istaknuti da hrvatskom narodu nije poznata ovakova oružana borba kakva je nastala u Narodnooslobodilačkoj vojsci.«³³

Ta komponenta heroizma u tradiciji seljačke bune postala je u razvoju narodnooslobodilačke borbe u hrvatskim krajevima i jedna od glavnih političkih parola. Ona je osobito bila vidljiva u onim presudnim momentima, koji su označavali međaše u razvojnoj liniji revolucije, pridonoseći da se očiglednije spoznaje njena uzlaznost i širenje kao jedna od bitnih konstanti revolucije u Hrvatskoj. Dajući ocjenu postignutog stupnja revolucije u Hrvatskoj potkraj 1941, tj. na završetku jedne etape koja je bila ispunjena neobično kompleksnim problemima s obzirom na politiku okupacionih snaga i ustaša u Hrvatskoj te na krize u podizanju oružane borbe, *Vjesnik* je, kao glasilo »hrvatske jedinstvene nacionalno-oslobodilačke fronte« ukazivao na uzaludnost svih »pokušaja neprijatelja da slomi naše hrabre partizane«, ističući posebno da se ti »hrabri sinovi našeg naroda, koji danas smjelo i časno nose zastavu Matije Gupca i ostalih hrvatskih nacionalnih velikana bore, da speru s hrvatskog imena ljagu koju im nanosi izrod Pavelić«.³⁴ A oko sredine 1942. godine, dakle na kraju jedne zaokružene etape u razvoju revolucije u Hrvatskoj i na početku nove, kada se s pravom ističe ocjena da je narodnooslobodilačka borba u osnovi zahvatila sve krajeve Hrvatske, *Vjesnik* je pisao: »Hrvati! Matija Gubec pokazao nam je kako se treba boriti za slobodu i sreću naroda. Pali heroji Mirko Orešković, Josip Kraš, Božidar Adžija, Ognjen Prica, August Cesarec, Josip Vlahović, Otokar Keršovani, Anka Butorac i hiljade najboljih sinova hrvatskog naroda pokazuju nam, da nije umro duh stubičkog junaka.«³⁵ Pozivanje, dakle, na herojsku žrtvu Matije Gupca imalo je, bez sumnje, dublji smisao, kada se u prijelomnom momentu razvoja revolucije u Hrvatskoj ukazivalo na svu bremenitost, lice i naličje krvave stvarnosti u kojoj je suludom bratoubilačkom sukobu Hrvata i Srba, što ga je poticalo ustaštvo i četništvo, sve uspješnije suprotstavljano borbeno bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda u revoluciji. »Tradicije Matije Gubca i seljačkih puntara — pisao je *Vjesnik* u kolovozu 1942 —

³³ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Izvršni odbor HRSS, neregistrirano.

U svom poznatom članku: »Nešto o nacionalnoj vitalnosti Hrvata u ovom ratu«, objavljenom u časopisu *Nova Jugoslavija*, 15. III 1944, Vladimir Bakarić je, uz ostalo, napisao: »Gledajući na držanje Hrvata danas, morali bismo zaključiti, da je to junačka nacija puna životne sposobnosti, nacija koja se znala afirmirati u najtežim časovima, nacija koja će se boriti za svoja prava. Junaci se ne rađaju, nego stvaraju. Narod heroj stvara njegova historija i herojska rukovodeća nacionalna snaga. Hrvatska se historija u velikom dijelu i sastoji od borbi, od historije junaštva i pobuna protiv ugnjetača. Momenat je nacionalne ugroženosti s Hitlerovim porobljavanjem nastupio. HSS nije mogla i nije učinila hrvatski narod herojskim i borcem za nacionalni opstanak i prava. Ona nije bila osnovnom nacionalnom snagom.«

³⁴ Dokumenti historije Komunističke partije Hrvatske, knj. II, »Vjesnik« 1941—1943, 96, članak: Narodnooslobodilačka borba u Hrvatskoj.

³⁵ Isto, 167.

mnogih i mnogih narodnih mučenika i heroja, duboko su urezane u srcima našeg naroda i svi manevri i pokušaji neprijatelja razbit će se o granitnom, u borbi i u krvi skovanom, jedinstvu naših naroda.«³⁶ Posebno je u tom pogledu tradicija hrvatsko-slovenske seljačke bune isticana kao značajna poluga u stvaranju »borbenog bratstva hrvatskog i slovenskog naroda«, a što je u stvarnosti dolazilo do izražaja u čestim zajedničkim borbama hrvatskih i slovenskih partizana.³⁷ »U ovim se teškim danima — pisao je dalje *Vjesnik* — u kojima su zajedničke patnje, na užas naših neprijatelja, još čvršće zbile naše jedinstvo i još silnije probudile našu svijest, probudio u narodu duh Matije Gupca i Pavla Šterca, duh stotina i hiljada narodnih boraca i mučenika palih kroz vjekove, te su naši narodi još većom svijesti i voljom za borbu ustali protiv nasilnika. U plamenu tog zajedničkog rata za oslobođenje rodilo se i izgrađuje se novo borbeno bratstvo hrvatskog i slovenskog naroda, zasnovano na novim, neoborivim i trajnim temeljima.«³⁸ U tome se, dakle, ogledalo isticanje tradicije seljačke bune kao konkretnog priloga razvoju društvene i političke svijesti jugoslavenskih naroda, koja u ideji bratstva i jedinstva izrasta na novu i višu razinu u revoluciji, a nosioci su joj »najširi slojevi samog naroda«. »Odatle je ovo bratstvo ispunjeno konkretnim životnim sadržajem i prožima ga duboki životni smisao: saznanje narodnih masa da nam je neprijatelj zajednički i isti, svijest o neophodnosti zajedničke borbe protiv tog zajedničkog neprijatelja, svijest o istovetnosti naših borbenih ciljeva [...].«³⁹

Po svim tim svojim značajkama bilo je logično i prirodno da se tradicija velike seljačke bune ispolji kao važna komponenta u razumijevanju povijesnog smisla borbe hrvatskog naroda u revoluciji za svoje nacionalno oslobođenje i nezavisnost. U tom je pogledu kult Matije Gubca vidljivo došao do izražaja u toku revolucije. Ukazujući na značenje vjekovne borbe hrvatskog naroda za slobodu i nezavisnost, u kojoj su izrasli i njegovi najsvjetliji likovi, komunistički je pokret isticao, kao jednu od svojih glavnih zadaća, da je »pravi nasljednik« svih slobodarskih pokreta u toj povijesti i velikih ličnosti koje su im bili pokretači i nosioci. U tom je smislu neprestano naglašavanje »slavne tradicije Matije Gupca« postalo pravi refren u naporima Komunističke partije Hrvatske da što brže i uvjerljivije razotkrije ideološko-političku podlogu ustaštva i njegovo isticanje Nezavisne Države Hrvatske kao ostvarenja vjekovnih težnji hrvatskog naroda za konačnim oslobođenjem. U tom je pogledu ime Matije Gupca dobilo mjesto čvrste i neodvojive karike u lancu onih velikih ličnosti hrvatskog naroda, čiji je doprinos borbi za oslobođenje revolucija cijenila kao veliku baštinu. Svakako, takva je misao bila najjasnije i najpotpunije formulirana u znamenitoj Rezoluciji Prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), u lipnju 1943. U tom temeljnom dokumentu vrhovnoga političkog pred-

³⁶ Isto, 199.

³⁷ Usp. S. *Šumajko*, Saradnja narodnooslobodilačkog pokreta Slovenije i Hrvatske u prvoj godini oružanog ustanka, *VIG* 3/1970, 163—178. Na početku rujna 1942. osnovana je slovenska brigada »Matija Gubec«, koja je vodila borbe i u Hrvatskoj (Jastrebarsko). Usp. *Vojna enciklopedija*, knj. V, Beograd 1962, 462.

³⁸ Kao u bilj. 34, 202—203.

³⁹ Isto, 203.

stavništva NOP-a u Hrvatskoj kaže se: »Hrvatski se je narod, usprkos svom dugom robovanju pod Nijemcima, Madžarima i Talijanima, usprkos svom 22-godišnjem potlačenom položaju pod velikosrpskom beogradskom klikom, uvijek borio za svoju slobodu i samostalnost. Ta borba našla je svoj snažni izraz u neprekidnom nizu ustanaka i žilavih političkih borbi. Svijetli likovi Matije Gupca, Matije Ivanića, senjskih uskoka, Pavla Vitezovića, Iliiraca, Eugena Kvaternika, Ante Starčevića, Frana Supila, braće Radića i mnogih drugih hrvatskih rodoljuba povijesni su izraz neprekidne borbe hrvatskog naroda za slobodu. Te vjekovne težnje hrvatskog naroda za slobodom nisu se sve do danas ostvarile, pored ostalog, i zbog toga, što je u svim momentima u Hrvatskoj prevladao utjecaj ljudi, koji nisu imali ništa zajedničko s interesima hrvatskog naroda, nego su naprotiv stajali u službi tuđina.«⁴⁰

Kada je riječ o izvojevanju suvereniteta hrvatskog naroda u oslobodilačkom ratu i revoluciji, hrvatski je pjesnik Vladimir Nazor, možda najjednostavnije ali i najjasnije istakao značenje tradicije Gupčeve bune i ličnosti u višestoljetnoj borbi za oslobodenje. U svojoj poznatoj »Poruci Hrvatima«, na početku lipnja 1943, kada im se obraća kao budući predsjednik ZAVNOH-a, s pozivom na što veće uključivanje u narodnooslobodilački pokret, Nazor je isticao: »Negdje već rekoh, da je ovo prvi put, što se, nakon Petra Svačića, u dugim vjekovnim patnjama, Hrvati sami bore za svoju čast, za rodnu grudu, za svoja prava kao ljudi. Energija i izmučene kosti hrvatskih vojnika u prisilnoj službi raznih tuđinaca (ponajviše Habsburgovaca) rasuše se — jalovo po njih — i po dalekim zemljama. Feudalci Zrinski i Frankopani, generali Jelačići i Borojevići, iako neki od njih dočekaše ne samo neharmonost, nego i krvničku sjekiru sa strane njihovih gospodara, nisu predstavnici čistoga hrvatskog otpora i nepričušljive čežnje stare hrvatske duše za davnom slobodom; čak i senjski uskoci bijahu u vezi, pa i u službi habsburških nadvojvoda. Dva su hrvatska Zagorca, dva kajkavca, u kojih je ta duša čista i puna usplamtjela: Gubec i Tito — prvi uz svoje seljake željne pravednosti, a drugi uz rodoljube iz sviju sela i gradova pogažene nam domovine, sviju narodnosti, plemena, narječja i vjera, uz tako zvane partizane. I u Titovoj borbi za slobodu — kao različite gromade leda na istome suncu — rastapaju se sve dosadašnje krutosti između posvađene braće, iščekavaju osamljeni ledenjaci, da sve poteče dalje u široku plodonosnu rijeku.«⁴¹

⁴⁰ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, zbornik dokumenata 1943, Zagreb 1964, 215.

Karakteristično je bilo isticanje tradicije Matije Gupca u svezi s ocjenom stupnja razvoja revolucije u Hrvatskoj, što ju je na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, potkraj studenoga 1943. u Jajcu, dao u svom govoru Pavle Gregorić: »U Lici, Baniji i Dalmaciji spontano se rasplamsao ustanak Srba kao odgovor na zvjerski teror Nijemaca, ustaša i Italijana. Ali, hrvatski narod još se nije bio probudio i izgledalo je da je na čas zaspao duh Matije Gupca u hrvatskom narodu. I zaista, s jedne strane, fašistički neprijatelji htjeli su da uguše taj duh, a s druge strane, tzv. vođe htjele su da ga uspavaju. Duh Matije Gupca zaista je drijemao, ali nije zaspao. Prije godinu dana mi nismo mogli reći da se sav hrvatski narod digao — ali danas mi, Hrvati, možemo s ponosom da kažemo da je, osim u Lici, osim u Baniji, čitav dio Hrvatske, Slavonija i Podravina u ustanku« (Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a, Zagreb 1963, 147).

⁴¹ V. Nazor, Govori i članci, Zagreb 1946, 18—19.

Prema tome, iz tradicije velike seljačke bune revolucija je crpila najzdravije sokove za svoju pobjedu, u kojoj će se ta tradicija upravo po tome i otkriti kao preobražena stvarnost. Prema riječima Miše Mirkovića, što ih je napisao u veljači 1946, u povodu prve obljetnice Gupčeve bune u oslobođenoj domovini, ona je kao »glavni primjer potomstvu i narodu, glavno nasljedstvo ostvareno budućim pokoljenjima« ostavila upravo to »da se muž ne samo mora boriti s gospodarom nego se može i boriti protiv gospode, te konačno izvojevati pobjedu nad svim tlačiteljima i nad svom nenarodnom gospodom svjetovnom i crkvenom. Borba je imala svoj temeljni smisao u osjećaju seljaka: da je narod ono što je njegova većina, a ne njegova manjina. Tako nas tradicija hrvatsko-seljačke bune — kaže Mirković — vodi do logičnog zaključka o pravu suvereniteta većine naroda, o suverenom narodu. Ta misao nije mogla biti u seljačkoj buni tako rečena ili tako napisana, seljaci su je ipak, svojim načinom ispisali krvlju. I tim putem ona je postala ne samo ideja vodilja hrvatskog seljaštva na putu njegova oslobođenja, nego je danas i ostvarena u čvrstom savezu s radnicima«. ⁴²

U tome bi trebalo poznavati pravi smisao tradicije velike seljačke bune 1573. u jugoslavenskoj revoluciji. Ona je prestala da ima čisto subjektivistički značaj i značenje. Revolucija je učinila da postane *naša tradicija*.

SUMMARY

The main subject of this article is dealing with the studying of a question: what turned the tradition of the Great Croatian and Slovenian Peasant Uprising of 1573 to become a kind of historical reality during the Yugoslav revolution of 1941—1945 (the tendency was very strong on the territory of Croatia). Many an example points to the fact that the revolution, a very complex historical process in itself, was including and continuing the tradition of the great peasant upheaval, offering it thus the possibility to reappear under completely different historical circumstances as a well defined historical act; that again leads to a conclusion that one ancient history event, though still a living legend of a rather subjective character, got a coat of a new aspect, that of historical objectivity, at a quite different and new momentum.

Should one open a discussion with the fact that the component of traditionalism of the peasant uprising was clearly interwoven in the structure of the activities of the Communist Party of Yugoslavia (CPY) in the days of rising to arms against German and Italian occupiers and their home allies, in Summer 1941, one should stress immediately that it had not been only the result of the moment, but more the logical consequence of that-time line of development of the communist movement. The pre-war development of the political idea inside the structure of the communist movement

⁴² M. Mirković, O godišnjici hrvatske seljačke bune, *Vjesnik*, 16. II 1946.

strongly attracted and, in a way, attached to itself the ideological tradition of the peasant uprising, though the basis of the theoretical development of the idea lay on the ever clearer and more concrete defining of the historical duty of the proletariat inside the existing social structure. For, the peasant uprising represented an example of historical un-conditional requiring of the association: Croatian peasantry — Croatian working class, in order to reach the final, goals, thus considered the upheaval could be given the name of social revolution as well. The tradition manifested itself in the national liberation struggle and revolution in Croatia from 1941 to 1945 as a visible moving power, mass-attracting Croatian peasants to the side of CPY and revolution. One of the main political speeches (almost a slogan) was, in order to help the revolution on Croatian territories, drawing forward and giving light to the component of heroism and mass-upheaval characteristics of the traditional peasant uprising. The idea was always clearly standing out at those fatuous moment which were marked as the boundary-stones in the line of development of the revolution, helping to recognize its very up-coming and widening influence as a vital constant of the revolution in Croatia itself.